

בסוד עבדיך

דמית הדר כבוד הודך

❖ בס"ד ❖ גליון ק"ב ❖ פרשת בשלח תשפ"ד ❖ שירת דבורה ❖ הנושא: יש תקומה - אין תקומה למפלתן ❖

הפטרת פרשת בשלח

"ודבורה אשה נביאה ... ותשקוט הארץ ארבעים שנה" (שופטים ד' די - ה' ל"א), ומנהג בני תימן להתחיל "ויכנעו אלקים" (ד' כ"ג), ומנהג בני ספרד להתחיל "ותשר דבורה" (ה' א').

והכתב הלבוש (סי' תרפ"ה סעי' א'), שבת של פרשת בשלח קורין "שבת שירה" משום שיש בה שירת "ויושע וגו' אז ישיר וגו'", ומפטירין בשופטים בשירה של "ודבורה אשה נביאה וגו'", שהיא מדברת מנפילת סיסרא מעין נפילת פרעה.

צורת כתיבת השירה

איתא במסכת סופרים (פרק י"ב-י"ג), ר' זעירא ר' ירמיה בשם רב אמר, שירת הים ושירת דבורה נכתבות אריח על גבי לבנה ולבנה על גבי אריח וכו',¹ אבל בשירת דוד שבשמואל ובתהלים לא נתנו חכמים שיעור, אבל בלבר מובהק מרצפן במפתחות באותיות וסוף, וכן תהלים כולו, ואיוב ומשלי וכו', עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבין אריח ע"ג אריח ולבנה ע"ג לבנה, כל בנין כדן לא קאים וכו', א"ר יוסי בר אבין בכתבן צריך שיהא "איש" בראש דפא "ואת" בסופה וכו', כדי שיפלו ולא תהא להם תקומה.

איתא במגילה (טו:) א"ר חנינא בר פפא דרש ר' שילא איש כפר תמרתא, כל השירות כולן נכתבות אריח על גבי לבנה ולבנה על גבי אריח, חוץ משירה זו (דעשרת בני המן) ומלכי כנען, שאריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנה, מאי טעמא שלא תהא תקומה למפלתן.²

אין תקומה למפלתן

איתא בגיטין (נז:) מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק, מבני בניו של סיסרא למדו תינוקות בירושלים, מבני בניו של סנחריב למדו תורה ברבים, מאן אינון שמעיה ואבטליון.

וכן מבואר בפ"י רבינו ניסים גאון (ברכות כז:) מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים, ומאן אינון רבי עקיבא.³

1 "שירת דבורה" - ובספר רינת יצחק (שופטים ה') ותבצלת השרון (פ' בשלח), דנו לגבי פסוק "ותשר דבורה", וכן הפסוק האחרון "ותשקוט הארץ ארבעים שנה", אם מצוותן ליכתב כשירה. **"שירת הים"** - וכע"ז האריך בהגש"פ מבית לוי (ח"ב עמ' קל"ח), ובשיעורי הגרמ"ד הלוי (פ' בשלח), אם פסוק "אז ישיר", הוא חלק משירת הים או רק הקדמה, ואם דינה ליכתב אריח ע"ג לבנה.

וכן נחלקו לגבי פסוק "כי בא סוס פרעה" אם הוא מהשירה, ע"י קרית ספר (להמארי - מאמר שני ח"א), ובמה שציין בגליון הרמב"ם (מהד' פרנקל - הל' ס"ת סוף ח').

אריח ע"ג לבנה - ונחלקו הראשונים בצורת כתיבת השירה אריח ע"ג לבנה, דעת רש"י (מגילה טז:) שבכל שורה יהיה יותר מקום חלק ממקום הכתב, והאריח הוא הכתב והלבנה הוא החלק. דעת ר"ת - הובא ברין (מגילה ד.) ובמרדכי (סי' תש"צ), שאריח הכונה שבשורה אי הכתב הוא ארוך, ולבנה הוא שבשורה שלאחריו הכתב הוא קצר. והשו"ע (יו"ד סי' ער"ה סעי' ג') פסק כרש"י, ונחלקו הט"ז והש"ך מהו אריח ומהו לבנה.

ובמנחת שי (בהפטרה) ובשו"ת צמח צדק (יו"ד סי' ר"ז אות ב'), האריכו לבאר שלפי מנהג הרמב"ם וכמו שאנו נוהגים - יוצאים לכו"ע גם לרש"י וגם לר"ת. וע"י בילקוט שני"ס (ברמב"ם מהד' פרנקל - אהבה עמי תשכ"ד-תשכ"ה) וכן עמ' תשס"ט ואילך).

ובמנחת שי (שופטים ה' א') האריך במנהגי הסופרים בצורת כתיבת שירת דבורה, וע"י באריכות במדור "צורת כתיבת שירת דבורה".

והגר"מ שטרן שליט"א (בספרו התורה התמימה - יהושע י"ב ט'), הביא בשם הגר"י קופרשטאק (בעל "מאורות נתן"), שבאריח ע"ג אריח ולבנה ע"ג לבנה, ודאי אינו לעיכובא מה שצריך שיהא הריח כפלים מהכתב, שבדק בכמה ספרי יהושע על קלף, וב"שירת מלכי כנען" רק בשורה הראשונה "מלך יריחו אחד" - השאירו הסופרים חלק כפליים מהכתב, ואילו בשורה השניה הוא פחות מן הכתב אפילו פעם א'.⁴

2 "שירת האזינו" - כתב המארי שאע"פ שאף שירת האזינו היא בדרך זו כשירת בני המן, דלא דיברו כאן אלא בשירה שנאמר על הנס, וכגון שירת הים ודבורה ודוד והך דמגילת אסתר, וכ"כ במנחת שי (פ' האזינו) בשם חכם אי מנרבוטא תלמיד רבי מרדכי ז"ל.

וע"פ זה ביאר בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' ק"צ), שהשירות שנאמרו בעת מפלת שונאינו, שהיתה להם תקומה למפלתן, הכונה שיצאו מבני בניהם לומדי תורה, ודינם ליכתב אריח ע"ג לבנה, והשירות שנאמרו במפלת שונאינו, שלא היתה תקומה למפלתן, ולא יצאו מזרעם לומדי תורה, ודינם ליכתב אריח ע"ג אריח ולבנה ע"ג לבנה.

וביאר דלכך כותבין שירת דבורה אריח ע"ג לבנה, לפי שמבני בניו של סיסרא למדו תינוקות בירושלים, ומה שכותבין עשרת בני המן אריח ע"ג אריח ולבנה ע"ג לבנה, אף שמבני בניו למדו תורה בבני ברק, צ"ל דכשנתלו המן ובניו כבר יצאו מהם אותם פרידות טובות שהיו עתידים להתגייר, ומהמן לא היה עתיד לצאת עוד מי שיתגייר.⁴

בני בניו של המן למדו תורה בבני ברק

ויש להקשות דאם מהזרע שהולידו עשרת בני המן קודם מפלתן - לא מקרי שיש להם תקומה למפלתן, א"כ מה החידוש שלא היתה תקומה למפלתן, וכי יתכן שלאחר שנתלו על העץ - עוד יולידו בנים שיצאו מהם לומדי תורה.

ועוד קשה דא"כ אמאי שירת דבורה דינה ליכתב אריח ע"ג לבנה, לפי שסיסרא היתה תקומה למפלתו, שמבני בניו למדו תינוקות בירושלים, והרי מה שיצא מהזרע שהוליד קודם מפלתו, לא מקרי שיש תקומה למפלתו, ולאחר מכן כבר נהרג, ואיך יתכן שיהיה לו תקומה מבני בניו שהוליד לאחר מפלתו.

רבי עקיבא מצאנו סיסרא ועל

כתב הרמ"ע מפאנו (נערה מאמרות - מאמר חיקור דין - ח"ה פ"א), אמרו חכמים ז"ל דברים שלא נגלו למשה אלא כללים כללים, נגלו לרבי עקיבא שזכה לדרוש אותם מדעת עצמו ומכוין להלכה וכו', והעמידו הקב"ה בדור החורבן להגן על העולם ועל התורה שלא תשתכח, לפיכך (בהפטרה ה' כ"ח) "בעד החלון נשקפה" - השכינה, שלא יאבד סיסרא בשביל שלשלת היוחסין שהיתה גנוזה בו, עד שנתעברה ממנו יעל בבאה שלישית משבע ביאות של סיסרא וכו',⁵ ותיבב שכינה על איחור הצריך (בהפטרה שם) "מדוע בושש רכבו לבוא וכו'", על אלה נאמר (בהפטרה שם ל"א) "כן יאבדו כל אויביך

אולם הר"ן (מגילה ד:) והמרדכי (סי' תש"צ) כתבו, דשירת האזינו נמי יש בה מפלתן של עובדי כוכבים ושל רשעי האומות, דכתיב "מראש פרעות אויב" וכתבו בו "דס עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו".

והנודע ביהודה (תנינא יו"ד סי' קע"ו - בהג"ה מכת"י), כתב דזה תלוי בפלוגתא דר' יהודה ור' נחמיה, שהביא רש"י (האזינו ל"ב מ"א) אי איירי בפרענות ישראל או עכו"ם.

3 ובסנהדרין (צו:) איתא מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים. ובמרדך נחמיה (א' י"ח) שמעיה ואבטליון מבני בניו של סיסרא היו, ולימדו תורה ברבים כאנשי כנסת הגדולה.

4 ומה שכותבין "שירת הים" אריח ע"ג לבנה לפי שהיה תקומה למפלתן, י"ל דהרי מצינו ביבמות (עו:) דמנימין גר מצרי היה מתלמידי ר"ע, והתוס' ד"ה "מנימין" הביאו בשם הבה"ג, דאף דסנחריב בבלן מ"מ שבו לארצם, ונמצא שיצאו מזרעם לומדי תורה.

ומה שכותבין "שירת מלכי כנען" (יהושע י"ב) אריח ע"ג אריח ולבנה ע"ג לבנה, משום דלא היתה תקומה למפלתן, היינו שלא יצאו מהם לומדי תורה, וכמבואר ברמב"ם (הל' מלכים פ"ה ה"ד), מ"ע להחרים ז' עממין וכו' וכבר אבדו ואבד זכרם, ובספר המצות (עשה קפ"ז), דתמו ונכרתו ע"י דוד ונתפזרו הנשארים בין האומות עד שלא נאשר להם שם.

ואמנם באגרת רב שרירא גאון (שנת אלף צ"ט - לשטרות), מלך בפומבדיתא מר רב מנשה וגובאה הוה, (דהיינו מזרע הנתונים שהם מזרע הגבעונים שישבו בבבל - ע"י קידושין ע' א'), וא"כ מצינו מזרע שבעה אומות מרביצי תורה, מ"מ פשוט דדוקא מלכי כנען לא היתה להם תקומה, וכמו שנאמר (יהושע י"א כ') "כי מאת ה' היתה וכו' למען החרים לבלי היות להם תחנה כי למען השמידם כאשר צוה ה' את משה", והגבעונים שהשלימו עם יהושע מקודם - אינם בכלל זה.

5 וכדאיתא בהוריות (י:) א"ר יוחנן שבע בעילות בעל אותו רשע באותה שעה, שנאמר (בהפטרה ה' כ"ז) "בין רגליה כרע נפל שכב בין רגליה כרע נפל באשר כרע שם נפל שדוד". ופי' רש"י "בין רגליה כרע נפל שכב" בין רגליה כרע נפל באשר כרע שם נפל שדוד - הרי שבעה. "נתכוונה לשם מצווה" כדי להתיש כוחו ותהא יכולה להורגו. והתוס' (נזיר כג:) והרד"ק (בהפטרה ה' כ"ז) ביארו, דז' פעמים כתיב בפסוק הלשון "כרע" או "נפל" או "שכב".

עשר שירות

מצינו בדברי חז"ל שמנו עשר שירות שנאמרו בעולם, אכן מצינו חילוקים בין המדרשים מה הן השירות.

הא' במכילתא פרשת בשלה (ריש השירה), הב' בתרגום (ריש שיר השירים), הג' בבעל המזורים (בשלה ט"ו א'), והד' בפיוט זולת לשביעי של פסח. ונמנה כאן את כל השירות שנזכרו בדבריהם:

	מכילתא	תרגום	בעל המזורים	זולת דפוס
א. אדם הראשון "מזמור שיר ליום השבת"		1		
ב. ליל פסח "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג" (ישעיה ל')	1			1
ג. שירת הים (בשלה ט"ז)	2	2	1	2
ד. שירת הבאר "עלי באר ענו לח" (חוקת כ"א)	3	3	2	3
ה. שירת האויז (דברים ל"ב)	4	4	3	
ו. שירת יהושע "שמש בנבעון דום" (יהושע י')	5	5	4	4
ז. שירת דבורה (שופטים ה')	6	6	5	5
ח. שירת חנה (שמואל א' ב')	7	6		
ט. שירת דוד "שמואל ב' כ"ב - תהלים י"ח) "ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומכף שאול"	7	8	7	6
י. שירת שלמה "מזמור שיר חנוכת הבית" (תהלים ל')	8		8	7
יא. שירת שלמה "ה' אמר לשכון בערפל" (מלכים א' ח' - דה"י ב' ו')			8	
יב. שיר השירים		9		
יג. יהושפט בשעת מלחמת עמון ומואב (דברי הימים ב' ב')	9			9
יד. חזקיהו אחרי שנתרפא "מכתב לחזקיהו" (ישעיה ל"ח)			9	
טו. לעתיד לבא "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג" (ישעיה ל')	10	10	10	10

ונמצא שאף אם מה שיצאו לומדי תורה מהזרע שהוליד קודם מפלתו - מקרי דיש תקומה למפלתו, מ"מ בני בניו של המן שלמדו תורה בבני ברק, היו מזרע שאר בניו ולא מהעשרה שנתלו, ולכן "המן" לא הוזכר בשירת "עשרת בני המן", לפי שממנו יצאו לומדי תורה והיתה תקומה למפלתו, ורק מעשרה בניו שנתלו אין תקומה למפלתן, ולכן כותבין עשרת בני המן אריח ע"ג אריח ולבינה ע"ג לבינה, שאלו שנמנו בשירה זו - לא היתה תקומה למפלתן, דלא יצאו מזרעם לומדי תורה.⁷

צאצאי בנות חמן - נתגייירו ולמדו תורה

ועוד יש ליישב דאיתא במכילתא (סו"פ בשלה), ר' אליעזר אומר נשבע המקום בכסא הכבוד שלו, שאם יבוא אחד מכל האומות שיקבלוהו, ולעמלק ולביתו לא יקבלוהו. והקשה במנות הלוי (אסתר ג' ח'), דא"כ איך נתגייירו בני בניו של המן ולמדו תורה בבני ברק.

ותירצו היד דוד (סנהדרין צו:) והשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' רע"ב), דבאומות הלך אחר הזכר, והם היו גרים מזרע בנות המן, והזכר היה מאומה אחרת, ומה שנאמר מ"בני בניו" הכונה ל"בני בנותיו".

ולפ"ז יש לומר שבני המן לא היתה תקומה למפלתן, ולכן נכתבו אריח ע"ג אריח ולבינה ע"ג לבינה, ורק מזרע בנותיו - היתה להמן תקומה, שבני בנותיו למדו תורה בבני ברק.

"ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי עמי לא אלך" (ד' ח') והקשה המלבי"ם דהרי הממרה את פי הנביא חייב מיתה, והיאך הוה שרי ליה שלא לילך כפי שצויתו בנבואה. ותירץ דאמר לה "ואם לא תלכי עמי" לא יאמינו לו העם, ולא יוכל לקחת עמו עשרת אלפים איש. ולכאורה הדברים צריכים ביאור, שכל שנאמר לו בנבואה לעשות דבר, כלול בזה שיוכל לעשותו, וא"כ אם לא תלך עמו על כרחך דימצא דרך אחרת לקחת עשרת אלפים איש.

ועוד תירץ המלבי"ם דאחר שהודיעה לו שיפול בנס, חשב כי זכותו אינו מספיק לנס בזה, רק אם תלך שאז יהיה הנס בזכותה. וגם זה צריך ביאור דהא נאמר לו בנבואה שילך, ומה בכך שלא ידוע לן בזכות מי יהא הנס. ובעיקר הקושיא כבר ביארו בחידושים וביאורים (ב"ק צב:) ובטעמא דקרא (באן), ע"פ מש"כ רש"י לעיל בשם המכילתא, דלא היה נבואה כלל לגבי ברק, ורק הכונה לציווי הכללי של "החרם תחרימם". וכע"ז תירץ האהבת יהונתן (באן). [ובינצא בזה מצינו ברש"י (כי תשא ל"ב כ"ז) שהביא מהמכילתא ע"ש, (ועי' תנא דבי אליהו פ"ד)].

והנה נסתפקתי אי רשאי הנביא לשלוח שליח לומר את דברי נבואתו, או דבעי למימרינהו בעצמו דוקא. (ועי' יחזקאל י"א כ"ה ובמצודות שם). והיה מקום להביא ראיה לזה, מהא דשלחה דבורה לקרוא לברק ואמרה לו הנבואה, ולא שלחה את דברי הנבואה ע"י אותו השליח. אולם להמבואר שלא היה נבואה מיוחדת אלא בכלל מצות "החרם תחרימם", ליבא למישמע מיניה, ועל כרחך צ"ל דהיתה סיבה אחרת לדבר. ובעיקר הנידון אם נביא יכול לשלוח שליח לומר דברי הנבואה, השיב לי מרן הגר"ד לנדו שליט"א, וד"ל, לכאורה הכל כפי המתפרש בלשון הציווי לנביא, או המתפרש מענין הדברים כפי שנאמרו לו, ואין בזה לכאורה ענינים הקשורים בדיני התורה בשליחות. [ועי' "הלוח ואמרת" ישעיה ל"ח ה', ומה הוצרך לזה אם בלא הכי בעינו שיאמר בעצמו, וכן ירמיה ב' ב', ג' ב' (ג' י"ב), ל"ד ב', ואולי היה שם ענין בציווי מיוחד על גוף ההליכה]. עכ"ל.

"מים שאל חלב נתנה בספל אדירים הקריבה חמאה" (ה' כ"ה)

ופי' רש"י "בספל אדירים" בספל ששותין בו מים. שהמים נקראו 'אדירים', שנאמר (בשלה ט"ו י') 'במים אדירים'. ומוכח שפי' דאדירים קאי על המים. וכן פי' רשב"ם (בשלה ט"ו י') "צללו כעופרת" במימות שהן אדירים, במים של ים אע"פ שהן אדירים כמשבריו ים.

אולם בגמ' (מנחות נג.) יבוא אדיר ויפרע לאדירים מאדירים באדירים, יבא אדיר זה הק"ה וכו', ויפרע לאדירים אלו ישראל וכו', מאדירים אלו המצרים דכתב "צללו כעופרת במים אדירים". ומבואר בגמ' שאדירים קאי על המצרים.

וכתב בהג' חשק שלמה, שבמכילתא (פ' בשלה) הביא בעין דרשת הגמ', אלא ש'אדירים' קאי על המים. (וא"כ הוא מחלוקת תנאים).

והפרי מגדים (סי' נ"א מ"ז ס"ק ג'), הביא בשם ספר דעת חכמה (מקור חכמה סי' נ"א), שיש להפסיק בין "במים" ל"אדירים", ויש טיפחא תחת "במים" וסוף פסוק ב"אדירים", ע"פ הגמ' (מנחות נג.), וכן הוא במדרש "צללו אדירים כעופרת במים". וכן פסק המשנ"ב (סי' נ"א ס"ק י"ז).

(עפ"י דהרה"ג ד' מנחם הופמן שליט"א)

ה", ועל רבי עקיבא וחבריו כתיב (שם) "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו". והביאו המגן אברהם (בספרו זית רען - על הילקוט שמעוני - יהושע רמז טו), ועי' במהר"ם שיף (גיטין נו:) שהאריך להקשות על דבריו.

ולפי זה יש ליישב דברי החתם סופר, שעשרת בני המן אע"פ שהולידו בנים שיצאו מהם לומדי תורה, מ"מ מעת תחילת מפלת המן - "אשר החילות לנפול לפניו", לא הולידו עוד בנים שיצאו מהם לומדי תורה, ועל כן מקרי דלא היתה תקומה למפלתן, אולם סיסרא אף לאחר שהתחילה מפלתו ויצאה יעל לקראתו וסר לאוהלה, וכדכתיב (בהפטרות ה' כ"ז) "בין רגליה כרע נפל באשר כרע שם נפל שדוד", שנתכוונה כדי ליגעו ותוכל להורגו, ואז נתעברה יעל ממנו ויצא רבי עקיבא מבניו, ונמצא שסיסרא גם לאחר מפלתו יצאו ממנו לומדי תורה, ולכן כותבין שירת דבורה אריח ע"ג לבינה, לפי שהיתה תקומה למפלתו.

צאצאי שאר בני חמן - למדו תורה

ובאופן נוסף יש לבאר החילוק בין סיסרא לבני המן, דהנה איתא במגילה (טו:) "ויספר להם המן את כבוד עשרו ורוב בניו", וכמה רוב בניו, אמר רב ל', עשרה מתו ועשרה נתלו ועשרה מחזירין על הפתחים, ורבנן אמרי אותן שמחזירין על הפתחים שבעים הוא וכו', ורמי בר אבא אמר כולן מאתים ושמונה הוו שנאמר "ורוב בניו" - "ורוב" בגימטריא מאתן וארביסר הוו וכו'.

7 והטעם ש"עשרת בני המן" אלו נגנשו יותר משאר בניו, הביא רש"י (אסתר ט' י') בשם סדר עולם (פרק כ"ט), אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלים, לבטל העולים מן הגולה בימי כורש, שהתחילו לבנות את הבית, ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר לבטלן.

6 ועייש שהקשה בשם מהר"י קאליש, דרבי עקיבא ס"ל דגוי ועבד הבא על בת ישראל הולד ממזר. ותירץ החיד"א (פתח עיניים - סנהדרין צו:) כן הן מפלאות תמים דעים, והוכשר על פי דבורה הנביאה.

אשר בוזר בנביאים

ענינים בפני הנביאים ובדברי יוהנן מרבי חזקיה

הביאו גם הדר"ק והרלב"ג, ופירשו דמה שהוצרכה לשלוח לקרוא לו משום שפירשה ממנו מחמת נבואתה, וקצ"ע ממרים שלא פירשה מבעלה, כמבואר בספרי סוף בהעלותך, והובא ברש"י, דרך משה הוצרך לפרוש, ואולי לא היה מדינאי, רק כיון שלא היה חשוב, פירשה משום כבוד הנבואה, והיה בהסכמתו דהא משועבדת לו.

ובאמת לפי"ז מתיישבים יותר ככל דברים אלו, כמו מה ש**נצט"ק שחלץ עמו** ולא חשש לצניעות, וכן מה ש**אמר נבואת את השירה**, ו**הוצרכה ברמב"ם** (סו"פ וי"ל) **דרך שירה להאמר בשיר נעצימה וקול זמרה**, ומ"מ לא חשש ברק לקול באשה ערוה, וזמרון נשי ועניין גברי פריצותא וכו', משום דהיה בעלה, וי"ל דהיא שרה עמו ולא בפני אחרים).

ונמצא דבר נפלא, שאחר שהפסיד ברק כביכול את דבורה אשתו, שפרשה ממנו מחמת נבואתה, לא קיפחוה הקב"ה וזיווגו למצות הצלת ישראל ואמירתה השירה, ולא יכלמו לנו מצע החוסים בו.

ועכ"פ מכל לשון התנא דבר אליהו הנצט"ק להדיר, דבורה זכתה לנבואה, וברק זכה רק להמנות עם הכשרים ולבוא לחיי עוה"ב.

ומלבד זאת יש להוכיח ממה דק"ט התנא דבי אליהו דהיה עם הארץ, לכאורה לא אין השכינה שורה אלא על חכם כמבואר בנדרים לח. ונפסק להלכה ברמב"ם הל' יסודי התורה (פ"ו ה"א) שהנביא הוא חכם, (ועי' ב"ב יב. ובמפרשים שם ואכמ"ל, ואמנם י"ל דעם הארץ שהזכירו חז"ל אינו כפשוטו ממש, דהנה בריש אבות דרי"ג מבואר דוקנים מסור התורה להשפיל, והובא ברש"י ע"מ אבות, וברשי"ט סוכה כז: כתב **דברק היה שופט**, ואכ"כ לכאורה היה בכלל מסירת התורה, אף שאינו מוכרח דכל השופטים היו כן), ויתכן דכונת חז"ל דלא היה בעל תורה כשהיה הסנהדרין והנביאים, ולפי"ז אתי שפיר את דמבואר בתנא דבי אליהו עצמו ששימש את הקונים.

וכן איתא שם עוד בסוף הפרק, **וכי מה טיבה של דבורה אצל ברק, והלא דבורה במקומה וברק במקומו**, (ופירשו המפרשים דלמה זיווגו הקב"ה ע"ז דבורה שהיא היתה עשירה וחשובה, ולמה נעשה בעלה, אף שהלשון קצת דחוקה ע"ש), **אלא כך אמרו חכמים, ברק היה משמש את הקונים בחייו של יהושע**, (ומשמע לפי זה שהיה ברק בזמן הים הרהב יותר מבן ק"ב שנים - לפי חשבון השנים המיושנ), **וכן חזר ושמש לאחר מיתתו**, (ולכאורה הכונה משמש לשימוש ממש בצרכי הגוף, ולא לשימוש חכמי לשון הגמי', דהא לעיל מבואר שם דהיה עם הארץ, ועי' לעיל), **לפיכך הביא הקב"ה אותו, ונתן אותו אצל דבורה**. ואי נימא דהיה נביא, מה שאלה חז"ל היו מה ענינו אצל דבורה, הא ברין הוא שהיה נביא נושא נביאה. (ראוילי נבואתו היתה רק לבסוף ולכן הקשה המדרש איך זכה לו, ואינו משמש בשלשן המדרש ודוחק), ומבואר לכאורה ללא היה נביא.

ונפק לן דלדעת יונתן בן עוזיאל בתרגום, היה ברק נביא, ולדעת ר"י סדר עולם ק"כ לכאורה לדעת אליהו הנביא בתנא דבי אליהו, לא היה נביא, לשיטתם אמ"ר דכתיב בקרא "ומה מלאך ה'", כי לפרש כפי"י רש"י שברק שהיה שליח ה' במלחמה זו אמר, אבל לא שהיה נביא.

האם היתה נבואה להלחם עם סיסרא

אבל באמת לכאורה צ"ע אף לדעת יונתן בן עוזיאל, בה הדוהצרך ברק לקבל הנבואה שאלף להילחם - מבורה, דהא משמע בגמ' (סנהדרין פט:) דכל נבואה נודעת לכל הנביאים מלבד הנביא שנמסר לו לאומרה, ואי"כ למה לא ידע מעצמו נבואה זו.

ואמנם בזה י"ל ע"פ מה שהביא רש"י שם מהמכילתא, דמה שאמרה דבורה **"הלא צוה ה' אליך ישראל"**, היינו מה שכתוב בתורה **"כי תהיה תחרימם וגו'**, (דסיסרא עיקר צבאו היו ממנען) ולפי"ז אין כאן נבואה מיוחדת, אלא הוראה לכיון שהיתה שופטת לישראל, הודיעה לו מחוברים ע"ז דבר תורה ללכות הכנענים, וכזה יושב האחרונים (וכמו שהובא במדור של הגר"מ הופמן שליט"א) הא דא"ל ברק "אם לא תלכי עמי אל אלק" ולכאורה על הצד שלא תלך ואל ממרה על הנבואה שצוטנה בנבואה לילך, ולפי"ז המכילתא דהיה ציווי כללי, אתי שפיר דאין זה המראה בנבואה, (והיינו דעל ציווי התורה להחרים ז' עממין יכל לטעון שגם היא מחוייב בזה כמותו, דבמלחמת מצוה אפילו כלה מחוברים יוצאת).

ואמנם אין זה בורר ולא איתא כהן נבואה מיוחדת כלל, דהנה מצד דין התורה "החכם תחרימם" של ז' עממין, לכאורה השאת אחר שלא הורישוהו הניחם ה' לנשות את ישראל, כמבואר בריש שופטים דכבר לא יכלו לכולותם לגמרי, ובדרך הטבע אין אפשרות לנצח עם עשרת אלפים ישראל את סיסרא **עם ט' מאות רכב ברזל, ות' ריבוא ומלכי העולם עמו** (כמבואר במדרש והובא בילקוט שמעוני), לכאורה היה נראה דליכא חיוב, ויתכן דרדאי היה לה נבואה שינעם, וכמה שאמרה "כי ביד אשה ימכור ה'", דקא על יעל לדעת כמה מפרשים דזה ודאי נבואה, ורק הקב"ה חז"ל הלשון "הלא צוה ה'" דמשמע שהוא ציווי ישן וידוע, ועי' פירוש דהנבואה היתה פירש דעתה של אשה מצויה שנצטוו בתורה להחרים שבעה עממין. ועי' בדר"ק דנקט שהיתה נבואה. ולפי"ז הדר"ק למה לא ידע ברק.

וגם עצם כל השירה, שהתרג יונתן עצמו כל לשונות הנבואה על דבורה, צ"ב לשיטתו דגם ברק היה נביא.

ישוב כל דברי חז"ל דברק נטפל בנבואה לדבורה

ואולי צ"ל דבאמת אין כאן מחלוקת, וכל דברי חז"ל לדבר אחד כיוונו דברק לא היה נביא מצד עצמו, ורק על הזכות שהיתה לו ניתן לו חלק בשירות לשון התנכ"א, והיינו בדבשת השירה נאצל מנבואת דבורה גם עליו, ועי"ז אמר השירה שכולה נבואה עמה, וממילא באותה שהיה היה נביא, ועי"ז תרגם יונתן **"אמר ברק נביא דה"**, אבל מצד עצמו לא היה נביא, ולכן לא נמנה במנין הנביאים, וגם יתכן דלכן יכל להתנבא אף שלא היה חכם.

וחזינו דבר נורא, דהרי באותו הזמן אמרו חז"ל הפסוק שהסגול **"ורבו" ה' ויהי ירד בים הים"** לא היו מצויים נביאים, וכמו שדרשו (פתיחתא דרות רבא ב') על הפסוק **"ונפש רמיה תרעב" דלפי שהיו מרמין להקב"ה מקצתן עובדי לה' ומקצתן לעי", לכן הרעיצין ה' מן הנבואה**, ובכל תקופת השופטים קרוב לז' מאות שנה מצונו רק את פינתו ודבורה שהיו נביאים, (והאביבנאל מנת לא דרעון ואכמ"ל), ובזמן קשה זה זכו דבורה וברק לנבואה - ע"י מעשים קטנים שהזכירו

האם ברק בן אבינועם היה נביא

הנה בכל ענין הישועה ע"י דבורה וברק הוזכר שדבורה היתה נביאה, והיא ציוותה את ברק לעשות המלחמה, והוא שעם המלחמה כפועל, ולא הוזכר כלל שברק היה נביא, ואף שהוזכר עמה אח"כ בשירה, שהיה בה הרבה דברי נבואה כמבואר בתרגום ובתנא דבי אליהו (פ"ט ופ") וכן בכמה דוכתי, וכן מבואר בפסחים סו: דלפיכך הפסוק "עזי עזי דבורה" דכל **מחיהו נבואתו מסתלק ממנו, דמחמת שאמרה "עז שקמתי דבורה" נסתלקה ממנה נבואתה, והוצרכה לומר "עזי עזי דבורה"**, ומבואר דהשירה היתה בנבואה. וחזינו שברק אמר עמה השירה, אף שלא מצינו שהיה נביא, (וכבר תמה בזה בשיעורי הגרמ"ד הלוי עה"ת - הפטרה בשלח). ולכאורה צ"ל שאמר שירה ע"פ נבואתה, וכמוש"כ המפרשים דלכן הוזכרה תחילה כדכתיב **"ותשר דבורה וברק"** משום שהיא היתה העיקר, והכי חזינו ששיעורי הגרמ"ד הלוי עה"ת - **"עזי עזי דבורה עזי עזי דברי שיר** קום ברק ושבה שברך בן אבינועם", ומבואר דדבורה היתה העוסקת בשיר הנבואה, וברק היה העיקר בשבי והניצחון.

אמנם אי נימא דאמר שירה רק ע"פ נבואתה, ולא שהוא עצמו ניבא את השירה, לכאורה קשה דאכ"כ משמע דשאר ישראל מלבדו לא אמרו השירה כלל - רק שניהם, וצ"ע דרש"י בשופטים ויש פ"ו הביא מחז"ל על מאי דכתיב לאחר שירת דבורה "ירעשו ישראל הרע בעיני ה'", ולא כתיב "ויסופו לעשות הרע" כמו בשאר השופטים שם, דכיון שאמרו שירה נמחלו עוונותיהם הקדומים, **ישל האומר שירה מחולין לו על כל עוונותיו** (וכן דרשו חז"ל עה"פ **"וישמע את ישראל" שהחסינ מעונותיו**, כיון שאמרו שירה, והובא במשנה אף לענין שירת הים שאנו אומרים בכל יום, **שהאומרה בשמחה מחולין לו על כל עוונותיו**), ואי נימא דיה ברק דדבורה אמרו שהיה איך נמחלו עוונות ישראל.

ואמנם בלאו הכי תיקשי, דשבת ראובן וגד דן ואשר שהוכיחום בתוך השירה, אינו מסתבר דאמרו השירה, ומ"מ משמע דנמחלו עוונות כולם, ויתכן דכיון דברק ודבורה היו מנהיגי עם ישראל, היו כשלוחי הציצור בשירותם, ונחשב כשירה של כל ישראל, וכמו שאמר חז"ל (במדבר רבה פ"ט כ"ח) **ללמוד שראש הדוד ככל הדוד**. (ובאמת היה מקום לומר דכל ישראל לא שמעו כלל שירת דבורה משום צניעותא, רק ברק שהיה בעלה - כמו שהובא לקמן).

דעת יונתן בן עוזיאל שהיה נביא ומשמעות הסדר עולם שחולק

אמנם בתרגום יונתן עה"פ **"אורז מרח אמר מלאך ה'" תרגם "אמר ברק נביא דה"**, ומבואר להדיא שהיה נביא. אבל במנין הנביאים שהביא רש"י **במגילת י"ז מובאה בשם סדר עולם** לא הוזכר ברק, ומשמע לכאורה שלדעת ר' יוסי תנא דסדר עולם, לא היה ברק נביא. והיה מקום לדחות לפמ"ש הדר"ק עה"פ **"ותרבה אשה בנביא"** דנבואתה היתה לשעשה ולא הוצרכה לדורות כי לא נכתבה, ומשמע שנקט שנבואת דבורה אינה השירה שלא נכתב בה לשון נבואה, (ואולי היתה רק בירוה הקורש), אלא נבואה אחרת שהיתה לשעשה ולא הוצרכה, ולפי"ז י"ל דגם ברק לא הוצרכה נבואתו לדורות, ולא נמנו במנין מ"ח נביאים, אלא הנביאים שהוצרכו לדורות כמבואר שם, ואף שדבורה נמנתה בכלל ז' נביאות בגמ' שם, ולכאורה מוכח בגמ' דבנישם נמנו כל הנביאות שהוזכרו אף שלא הוצרכו לדורות, כמו שמנו את מרים שלא נכתבה נבואתה רק נמסרה לנו מחז"ל, (אם לא נדחוק דנרמו בפסוק, ונחשב שנצרכה לדורות ונכתבה), והטעם משום שהיו נביאות מעטות ולכן מנו את כולם. (ואמנם במדרש (שה"ש רבה פ"ב כ"ב) איתא **דכשם שמעמד לישראל" סי ריבוא נביאים, כך עמדו להם סי ריבוא נביאות**, ואפשר דמ"ה הני לא הוזכרו כלל ולכן לא נמנו בגמ', משא"כ מרים דכתיב בקרא "מרים הנביאה").

אמנם עיקר דברי הדר"ק הם לכאורה רק לפי פשוטו של מקרא (כדרכו בהרבה מקומות), שהשירה היתה על העבר ואין בה נבואה, אבל בתרגום מפורש כמה פעמים בשירה לשון נבואה, וכן משמעות דברי הגמ' בפסחים וכמו שנתבאר, ובפרט בתנא דבי אליהו (פ"ט ופ"), שהארץ טובא בביאור ענייני שירת דבורה שהם נבואה לדורות בכלעת התורה והתלמודי חכמים **(ע"ש אריכות נפלאה)**, והתם תניא, **ותשר דבורה וגו' מה נחנבה דבורה לישראל, אלא כך אמרה דבורה לישראל, במי הקב"ה נפרע להן לישראל מן העצמים, בבני אדם שמשימימין ומעריבין לבית הכנסת ולבית המדרש ועונין אמן, ומברכין את הקב"ה בכל יום תמיד, ובמי שהיו משמים ומעריב לבהכי"ז ולבהכי"ז להשלים עשרה**, ע"ש עוד. ויתכן דמקורה להדיא נבואתה של דבורה היא השירה. ולפי"ז יוצא דנכתבה הנבואה (לדורות).

דעת התנא דבי אליהו וענין ברק שהיה בעלה של דבורה

ולכאורה מלבד דעת הסדר עולם דלא היה נביא, כן משמע גם בתנא דבי אליהו (פ"ט) דאמרינון שם, **וכי מה טיבה של דבורה שהיא היתה שופטת את ישראל בעת האהיא ומתנבאה עליהם, והלא פנתם בן אלעזר היה בימיה הים, מעיד את עלי את השמים ואת הארץ, בין ישראל בין עכרים, בין איש בין אשה, בין עבד ובין שפחה, הכל לפי המעשה שהוא עושה, כך רוח הקודש שורה עליו, כך אמרו בעלה של דבורה עם הארץ מה, אצטו בא אשתו בא ואעשה לך פתילות והולין אותם לבהמ"ק שבשילה, מה אם יהיה חלקך בין אנשים כשרים שבהם ותוכה לעזוב", ותוא היה עושה פתילות עבות כדי שיהא אורן מרובה, לפיכך נקרא שמו לפידות, וכן אמרו ג' שמות יש לו, ברק לפידות מיכאל, ברק שנין היה רומה לבור, לפידות שהיה עושה לפידות עבות, ומה שמו מיכאל שמו, הקב"ה ברוח לבות וכליות הוא, ואמר הקב"ה לדבורה אתה כוונתם לשם שמים ועשיתם פתילות עבות כדי שיהא אורן מרובה, בא אני אצטו אתכם בישראל וביחודה ובשנים עשר שבטי ישראל, ומי גרם לפידות שהיה חלקו בבני אדם כשרים וכה לעזוב", הוי אומר דבורה אשתו, כך אמרו על דבורה אשת ברק, ועל כיצא בה אורא אומר **"חכמות נשים בנתה ביתה"**, (ודחוק מאוד לומר שהוא ברק אחר).**

(ועיקר הדבר המבואר במדרש זה **שברק היה בעלה של דבורה**, כן

חז"ל, וברק שנתאמן לשמש החכמים, אף שלא זכה לתורה, זכה לנס ונבואה ושירה. והוא כמו שאמרו בתנא דבי אליהו **הכל לפי מעשיו של אדם - רוח הקודש שורה עליו**. (יודוע מה שאמרו גדולי הדורות, בזמן ירידה בעם ישראל, כל המתאמן וזכה בקל לדרגות גבוהות).

שבת שירה

אמנם בפשוטו נראה דעיקר שייכות ההפטרה לפרשה היא מחמת השירה מעין הפרשה שקורין שירת הים, ובאמת גם הלבשו דקדק בלשונות ההוב דמפטריין בשירה דבורה שהיו על מפלת סיסרא וכו', והיינו דרואי ששייכות הוא גם מצד השירה, אלא דבא לפרש מ"ט מפטריין בשירה זו טפי משאר שירות. ובאמת בכל המנהגים בהפטרה זו לא מצינו שום מנהג שקוראין רק מעשה הנם בלא השירה, ורק במחזור רומא קוראין הנם וג' פסוקים מהשירה ומפסיקין, אבל עכ"פ לכרע מחולין השירה, ואף דבא"ה איכא כ"א פסוקים בעצם מעשה הנם, והיינו דזה עיקר השייכות לפרשה.

ויש להוסיף בטעם הדבר דמפטריין דוקא בשירה, דהיינו משום דבאמת אשכחן בפוסקים **שנהגו ישראל לקרוא שבת זו שבת שירה**, וכמו שמבואר שם כלבוש, וכן הובא כינוי זה במגן אברהם ובמשנ"ב (סי' שבי"ד ס"ק ל"א), לענין משא"כ דאין לתת חטיט לעונות בשבת זו, **ומשמע דנהגו לייחד שבת זו לענין השירה**, והלבשה הביא דאמרין בה פירט "יום ליבשה" מעין השירה, (וגם המנהג של תניית אוכל לעופות כהם התלפס שבת עם הדיבור בטעם בירוה"ש דהוא שיך לשירה, דחשבוהו למצוה משום דמרגלא בפומייהו דגם העופות אמרו שירה, והטעם מפורסם בענין דין ואיברים והמן בשבת, הובא רק בלקוט מהר"ח בשם הר"ק רמ"מ מרימנוב), וחזינו דאף הנהוגים לקרוא בפרשת יתרו את עשרת הדיבורט בטעם התחתון (כמו שהביא הביה"ל בהלכות חג השבועות סי' פ"ח), מ"מ **נהגין לקרוא בפרשת בשלח את השירה בניגון השירה כבבשע"י של פסח**, ואפשר שהיה ע"ד משכ"ה המשנ"ב (סי' ג"א ס"ק י"ב) בשם הוזהר, **במעלת אמירת השירה בשמחה שידמה בכל יום כאילו עבר את הים**, וממילא שיך זמן שירה בכל עת, וכיון שקוראין אותו בחורה בשבת זו עשאוהו איך קבוע להורות להקב"ה על כל הניסים.

ולפי"ז י"ל דנהגו גם להפטיר בענין שירה מהאי טעמא, דכל השבת נתייחדה לזמן שירה.

ולפי"ז י"ע בטן אם יכול לעלות למפטיר בשבת זו, לפמ"ש"כ המג"א המושנ"ב (סי' רפ"ב) דנהגין שלא להעלות קטן למפטיר בו, דפסח שקורין השירה, ולכאורה אין חילוק בין שירת דוד לשירה זו, אמנם הפוסקים לא הזכירו שבת שירה כמבדמה שאין אהנהג להחמיר בזה, וכיון שכל ענין זה היה להעלות קטן בו, דפסח הוא רק מנהג - הבו דלא להוסיף עלה, (והתם יש גם צירוף דעת הסוברים דאין מעלין קטן למפטיר דמוספין שקורא דבר חדש).

ומה שנכתבה שירה זו טפי משאר שירות דהא אמרו חז"ל דעשר שירות ק"ט (עי' בפנים הגליון), צ"ל כמוש"כ הלבשו נפמלת סיסרא היא מעין מפלת מצרים, ואף שגם בשירת יהושע ד"שמש בגבעון דום" היא מפלת הכנענים, לא נתפרש שם בשירה ענין זה, וגם כבר נתבאר **דמפלת סיסרא דמיא טפי למצרים מהם ששטפו בנחל קישון**. וגם עצם צורת שירת דבורה דמיא טפי לשירת משה בפירוט הצרה והישועה, וגם דינה ליכתב אירח על גבי לבינה כשירת משה, משא"כ שירת יהושע שהיא כמה תיבות ונכתבה ככל הנביא.

עוד אשכחנן בשירה זו דרמאי לשונית משה, דהא דכתיב "כי לא בא לעזרת ה'" דאריבי ישראל הם אייבי ה', כמו שדרשו חז"ל במכילתא דשירת הים על הפסוק "ויברכו אונאן תהרוס קמך", דהקמיע על ישראל קמיעים על ה', והביאו מפרשם על דשירת דבורה.

עוד י"ל כבו שהבאנו לעיל, דכשם שבשירת הים כתיב "ויסע משה את ישראל מים סוף" שהיפסיע מעונותיהם, משום דכל מי שנעשה לו נס ואומר מים מחולין לו על כל עונותיו, הא"נ שירת שירה דבורה כתיב "ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה'" ולא כתיב "ויסופיעו לעשות הרע" כבכל דוכתי, משום דהעונות הראשונים נמחלו ע"י שירת דבורה.

השינוי מז' דפסח דקורין בשירת דוד - ואכתי פש לן לבאר מאי טעמא בו' דפסח קורין בשירת דוד והכא בשירת דבורה, ולכאורה צ"ל דרואי שירת דוד שייכא טפי לקריעת ים סוף, דכל הפסוקים "ויירכב על כרוב ויעוף וירא על כנפי רוח וישת חושך סביביתיו וגו'" דרש חז"ל על קריעת ים סוף כמבואר במכילתא ובמדרשין, ולכן הא עדיפא להפסרת ז' דפסח, אמנם כיון דגם בשירת דבורה יש גם קצת שייכות לקריעת ים סוף וכמש"י, בעינן לקרוא גם אותה על עניינא דים סוף, ולכן סידורה לפרשת בשלח.

ויתכן להוסיף דמיייר בשירה זו גם מענין סוף הפרשה, דכתיב "מני אפרים שרשם בעמלק", ופי' חז"ל וכן פי' רש"י לפי פשוטו - דמאפרים החלו להלחם בעמלק ע"י יהושע שכא מאפרים שנלחם בעמלק, והוי מעניינא מלמלתא עמלק כחם הפרשה, וא"ש דשיך דוקא לפרשת בשלח ולא לזי דפסח.

רשימות הסדרים וההפטרות של בני מערבא - פרשת בשלח (תחילת בשלח הוא המסך לסדרה וסוף פ' בא)

הסדרה הראשונה - "ויאמר ה' וגו' מה תצק אלי וגו'. וההפטרה בכת"י יהיה סוף: קראו ואני אענה וגו' (ישעיה ס"ה כ"ד - ס"ו א', וי"א עד ס"ו י').

וההפטרה במחזורו רומניא (שיסורה במנהג בני מערבא), "ויציעקו אל ה'" (יהושע כ"ד ד').

הסדרה השנייה - "הנינו ממטיר לכם לחם מן השמים". וההפטרה בכת"י ילא ירעבו ולא יצמאו" (ישעיה מ"ט י"ב-י"ג).

ובפיוט לרבי יוסף בר ניסן משוך קרייתים, משמע שמפטריין "הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו וגו' (ישעיה מ"ה ח'), אולם אינו ברור כי"כ.

הסדרה השלישית - "ויאמר ה' וגו' עד אנח מאנתם וגו' אל יצא איש מקומו ביום השביעי". וההפטרה בכת"י ובפיוטי רבי ינאי "אם תשיב משבת רגלך וגו' (ישעיה נ"ח י"ג).

לעילוי נשמת

הרה"ח **י' משה אלכסנדר זושא** ב"ר **יוב קינסטליבר** זצ"ל
נלב"ע י"ג שבט תשפ"א

לעילוי נשמת

הרבנית מרת **פעטל רבקה יפה** ית"ה

בת רשכבה"ח ר' יוסף דובער הלוי זצוק"ל בעל "חייבת הלוי" - נלב"ע י"ח שבט תשנ"ג